

ANNALES ACADEMIÆ REGIÆ GUSTAVI ADOLPHI MCMLVII

SAGA OCH SED

KUNGL. GUSTAV ADOLFS
AKADEMIENS ÅRSBOK

1 9 5 7

UTGIVEN AV

JÖRAN SAHLGREN

A.-B. LUNDEQUISTSKA BOKHANDELN, UPPSALA
EJNAR MUNKSGAARD, KÖPENHAMN

Tal vid Kungl. Gustav Adolfs Akademiens 25-årsjubileum 29 nov. 1957

AV DAG STRÖMBÄCK.

Eders Majestät!

Eders Kungliga Högheter!

Mina Damer och Herrar!

25 år är ingen ålder! I en mans liv är det en etapp på vägen, då man kanske konstaterar, att ynglingaåldern är ett definitivt passerat stadium och att mannaåldern börjat. Men i ett företags utveckling stannar man gärna till vid denna kvartssekelstation och ser tillbaka på vad som utträttats och framåt mot vad som förestår. För en akademi i vårt land, där de lärda samfunden ofta bygga på seklers traditioner och stundom förmedla till oss en fläkt och stämning från längesedan gångna vetenskapliga eller konstnärliga epoker, är förvisso 25 år inte mycket mera än en begynnelse, en grundläggningens tid, en prøvotid. Men även ungdomen vill numera ha ett ord med i laget, och vi våga tro att Gustav Adolfs Akademien också har något att redovisa.

Om Gustav Adolfs Akademiens grundande och dess anknytning till Gustav II Adolfs kulturgärning och berömda memorial av den 20 maj 1630 kommer sekreteraren och initiativtagaren professor Jöran Sahlgren att närmare orda. Liksom Fänrik Stål kan han med rätta säga: »Därom kan jag ge besked, om herrn så vill, ty jag var med!» Det torde f. ö. höra till sällsyntheterna att det förunnas en impulsgivare och stiftare att vid full vigör och ännu med nya och friska idéer begå ett kvartssekeljubileum och härvid med oförsvagad kraft rykta samma ämbete som han från början innehaft inom Akademien. Men gynnsamma personliga konstellationer fogade det också så, att Akademien alltifrån begynnelsen fick luft under vingarna, nödig bredd i sin verksamhet och ekonomiskt stöd för sina företag. Det ägde stor betydelse att en av detta universitets mest glänsande begåvningar professor K. G. West-

man helhjärtat trädde till som preses, senare efterföljd av en historiker med ofantlig vidd i sina intressen, Nils Ahnlund, och likaledes att eliten av landets vetenskapsmän inom nordisk språk- och kulturforskning slöt upp kring den unga akademien och betraktade den som ett naturligt forum för sina intressen. Men vetenskapen lever icke på luft! Utan de stödjande ledamöternas hjälp, utan enskilda mecenaters frikostiga gåvor och kraftiga handtag i avgörande ögonblick hade företaget blivit mera en ideell spekulatioon än en reell institution. Det är med stor tacksamhet vi idag tänka på våra stödjande ledamöter, både de hädangångna och de levande, då vi konstatera att våra fonder och tillgångar snart nalkas det magiska tal som skrivs med sju siffror.

Akademien företräder folklivsforskningen i en mycket vid bemärkelse. Nordisk folkmålsforskning, ortnamnsforskning, folkminnesforskning, etnologi och folkmusikforskning stå självfallet i dess centrum, men därtill sluta sig alla humanistiska grenar som på ett eller annat sätt ha att göra med svensk kulturhistoria och vårt lands folkliga traditioner. Vi äro icke bekajade av några nationella lidelser, då vi ha att bedöma vårt material — vår enda ledstjärna är att söka sanningen —, men vi hålla före, att ett gammalt lands folkliga arv är en skatt som bör från alla sidor vetenskapligt undersökas och att dylik forskning bör inta en central ställning i vårt lands kulturliv. Det är en annan sak, att nationella och romantiska strömningar tidigare haft en ofantlig betydelse för vår forsknings historia och vid skilda tider skänkt oss ett material, som vi nu med tacksamhet studera och lära av. Men tillika är det märkligt att konstatera huru sent en verkligt kritisk uppfattning beträffande vårt folks minnen och traditioner sätter in, hur sent man vaknar till klar insikt om att vad forskningen på detta område behöver inte är mer eller mindre subjektivt färgade återgivningar eller tillrättläggningar utan primärmaterialet självtt, traditionsstoffet, ordalydelsen, utsagan — det må antingen gälla en folkvisa, en historisk sägen, en gammal saga eller det genuina uttalet i en bygd av ett dialektord eller ett ortnamn.

Vilken annan och mycket rikare bild av 1500-talets Sverige hade vi inte haft, om Olaus Magnus i sin monumental Historia om de nordiska folken lagt av sitt yviga lärdomsprål, minskat ned sin götiska patriotism och sakligt skildrat svenskarnas liv och seder, sådana han upplevde dem under sin uppväxt och mannaålder i vårt land vid 1500-talets början. John Granlund har i sina studier kring denna folklivsforskningens portalfigur framdragit en liten episod, som i detta fall är

belysande. En satirisk italienare låter i ett arbete från år 1613 Olaus Magnus gå fram till Apollon på de Elyseiska fälten med sitt stora verk om de nordiska folken och begära att tillerkännas odödlighet. Livius och en del historiker bilda en jury, och det blir ganska mycket bråk och diskussion. Men slutet blir att Olaus Magnus förklaras odödlig. Dock — säger den italienske författaren — erinrade honom Apollon om, att han borde minska storleken på de nordiska örnarna, vilka enligt Olaus Magnus voro så stora och starka, att de kunnat flyga bort med elefanter genom luften. Ty både Apollon själv och hans lärda kollegium fann detta så orimligt, att de inte skulle kunnat tro det, om det så yttrats av självaste Plinius.

Även Rudbecks *Atlantica* skulle ha givit vår forskning ett mycket rikare material, om inte dess frejdade författare varit besatt av en patriotisk idé, av tanken att vårt land vore det äldsta i världen och vårt språk mänsklighetens anrikaste och ädlaste tungomål, från vilket de klassiska språken kunde deriveras. — Också det värdefulla material som otvivelaktigt romantiken och därmed befryndade strömningar tillförde folklivsforskningen — i synnerhet inom folkvisans område — måste handhavas med mycken kritisk urskiljning. Svärmeriet för folksjälén och den s. k. rena folkpoesien kunde förleda till många eskapader. Stämningen kunde bli ganska förtätad. När Achim von Arnim första gången från manuskriptet läste bröderna Grimms sagor vandrade han hänförd fram och tillbaka i deras rum i Kassel, medan en kanariefågel satt i hans lockiga huvud och med lätta rörelser av vingarna höll sig i jämvikt under sin herres utbrott av hänryckning.

Först med språkforskningens genombrott under 1800-talet, och i vårt land under 1800-talets senare del, ställdes kravet på ett exakt återgivande av materialet, och detta tillika med den historiska källkritikens utveckling skapade ett nytt läge för folklivsforskningen i dess olika grenar. En ny metod, ett nytt synsätt på äldre källor och förhållanden växte fram. Efter den febrila verksamhet som nu följde under flera årtionden med syfte att på olika områden och så omsorgsfullt och mångsidigt som möjligt tillvarataga våra gamla folkliga minnen, var det bara naturligt att ett gemensamt vetenskapligt forum för dessa strävanden så småningom skulle kunna bildas; och tidpunkten satte vår nuvarande sekreterare med lycklig ingivelse till Gustav Adolfsminnets firande vid detta universitet.

Akademien har givetvis sin förankring i hela landets vetenskapliga värld på det område den företräder — och likaledes ett starkt stöd i

sina utländska ledamöter, av vilka många mött upp här i kväll. Några andra lokala gränser än att den har sitt säte i Uppsala har den inte uppdragit. Här i universitetets hägn har den bildats och här samlas den nu för att fira kvartssekelminnet av sitt grundande.

Väl mött till denna minnesfest!

Kungl. Gustav Adolfs Akademien 25 år. Anförande 29 nov. 1957

AV JÖRAN SAHLGREN.

Eders Majestät, Edra Kungliga Högheter, Årade församling.

Kungl. Gustav Adolfs Akademien är ett träd med många grenar och kvistar. Trädet har också en mångfald rötter. Själva pålroten går ned till den 20 maj 1630, då Gustav II Adolf utfärdade sitt berömda memorial för riksens antikvarier och hävdesökare. De anmanas bl. a. att efterspörja urminnes sagor och dikter om drakar, lindormar, dvärgar och resar och vidare sagor om namnkunniga personer, gamla kloster, borgar, konungasäten och städer samt gamla kämpa- och runevisor. Runstenar skulle uppletas och runstavar samlas. Man skulle också efterfråga böndernas åkerbruk och boskapsskötsel, deras metoder för djurfångst och fiskafänge, deras läkekonst, deras väderlekstydor. Man skulle också göra anteckningar om deras klädedräkt, vapen och dryckeskärl m. m.

Material för en svensk ordbok byggd på allmogemålen skulle insamlas. Namn på örter och träd, allehanda åkerredskap, fiskeredskap, smed- och snickareverktyg samt skeppsredskap skulle uppskrivas. Vidare skulle namn på härader, socknar, byar, skogar, strömmar, sjöar, berg, öar, holmar, uddar och grund upptecknas, därvid frågandes, varav namnen kunde härledas.

Mycket har i Sverige sedan gjorts för att fylla alla dessa mångskiftande krav. Mig syntes hösten 1932 dock som om mycket försumrats. För att stimulera alla dessa forskningsgrenar behövdes enligt min tanke en särskild akademi. Tiden för dess grundande kunde inte vara lämpligare än den dag då 300-årsminnet av Gustav II Adolfs död skulle firas.

Att med två tomma händer bygga upp en blomstrande akademi torde inte vara så lätt. Det gällde att först skaffa ett startkapital. För detta ändamål vände jag mig till min gamle hjälpare vid grundande av nya vetenskapliga företag direktören Edwin Berger.

Jag lyckades även i detta fall väcka hans intresse. Han skänkte genast 25 000 kronor som grundfond för den planerade akademien. På mångfaldiga sätt har han sedan under de gångna 25 åren stött akademiens verksamhet.

Ett lyckokast gjordes, då jag anmodade dåvarande professorn Karl Gustaf Westman att bli den nya akademiens präses. Ingen kunde varit lämpligare. Allmogelivets utforskande låg honom närmare hjärtat än t. o. m. politiken och bondeförbundet. Han planerade nya företag och skaffade Akademien stora donationer. Ännu på sin dödsbädd utkastade han linjer för Akademiens fortsatta verksamhet.

Vilka frukter har då det 1932 planterade trädet burit? Ett självberöm är på denna jubileumsdag ej på sin plats, men ett självförsvar är nödvändigt.

Ett av folklivsforskningens angelägnaste önskemål hade redan länge varit utgivandet av den gamla folkklitteraturens viktigaste urkunder i vetenskapliga upplagor.

Av serien Svenska sagor och sägner har Akademien utgivit elva band, av Svenska visor tre band, av Svenska gåtor ett band och av Svenska lekar ett band.

En stor modern ordbok över de svenska dialekterna har planerats och insamlandet av material har med understöd av Humanistiska fonden fortskridit så långt, att man redan kan tänka på författandet av ett provhäfte.

En atlas över den svenska folkulturen, omfattande fyra band, har förberetts med understöd av lotterimedel. Den första etnologiska delen, redigerad av Sigurd Erixon, utkommer denna dag av trycket.

Under Akademiens namn utges ej mindre än fyra periodiska publikationer: den namnhistoriska tidskriften Namn och bygd, den etnologiska tidskriften Folk-Liv, den folkloristiska Arv. Ett samlingsorgan för alla studier inom folklivsforskningens område är Akademiens årsbok Saga och Sed, varav hittills 23 årgångar föreligga.

År 1943 utkom Akademiens minnesbok för åren 1932–1942, där de under den första tioårsperioden avlidna medlemmarnas liv tecknats och redogörelser för deras utgivna skrifter lämnats. En liknande minnesbok för åren 1942–1957 är under tryckning.

En serie vetenskapliga arbeten har med 30 nummer utgivits under titeln K. Gustav Adolfs Akademiens skrifter. I denna serie ingå bl. a. Johan Götlinds och Samuel Landtmansons Västergötlands folknål i fyra band, Lars Levanders och Ella Odstedts Övre Dalarnes bonde-

kultur i fyra band, Studier till en svensk ortnamnsatlas i 9 band, Gideon Danells stora ordbok över Nucköområdet samt den i dag från tryckeriet komna Eddadikternas djur och växter av Nils von Hofsten.

Två populärvetenskapliga skriftserier ha utgivits. Likaså populära upplagor av folksagor, folkvisor och folklekar.

I dag kommer jämte andra nytgivna skrifter Akademien att till H. Maj:tt Konungen i underdånighet överlämna ett av Anders Diös redigerat med originalfotografier illustrerat arbete om Rikssalen på Uppsala slott.

Dessa frukter på det 25-åriga trädet kunna synas små och glesa. Vi hoppas emellertid att ökad framtida näring skall mångdubbla skördarna.